

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TAIFA
MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI

711

KISWAHILI

Muda: Masaa 3

MAJIBU

Mwaka: 2010

Instructions.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B** na **C** zenye jumla ya maswali kumi na sit (16).
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu **A** na maswali mawili kutoka kila sehemu **B** na **C**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B** na **C** Zina jumla ya alama **sitini (60)**.
4. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
5. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha majibu

maktaba.tetea.org

1. (a) Eleza maana ya kitenzi kishirikishi

Kitenzi kishirikishi ni aina ya kitenzi ambacho hutumika kuunganisha kiarifu (nafsi) na taarifa inayohusu nafsi hiyo, bila kuonyesha tendo. Kitenzi hiki hutumika kuonyesha hali, tabia au sifa ya mhusika. Mara nyingi hutumika kama kiunganishi kati ya mhusika na kivumishi, nomino au kitenzi kingine kinachoeleza zaidi kuhusu yeye.

(b) Taja aina mbili za vitenzi kishirikishi na toa sentensi moja kwa kila aina

Aina ya kwanza ni kitenzi *kuwa*, ambacho huonyesha hali au sifa. Mfano: *Asha alikuwa mwalimu hodari*. Hapa *alikuwa* ni kitenzi kishirikishi kinachounganisha mhusika Asha na nomino *mwalimu*.

Aina ya pili ni kitenzi *sio* au *ni*, ambacho pia huonesha ulinganifu wa hali au utambulisho. Mfano: *Mwanafunzi huyu ni mpole*. Katika sentensi hii, *ni* ni kitenzi kishirikishi kinachounganisha nafsi ya mtu na kivumishi *mpole*.

2. Tofautisha kati ya mofimu huru na mofimu tegemezi kwa kutoa maana na mfano mmoja kwa kila mojawapo

Mofimu huru ni kipashio cha lugha kinachoweza kujitegemea na kusimama peke yake kama neno kamili chenye maana. Mfano wa mofimu huru ni *mtoto*. Hili ni neno lenye maana kamili linaloweza kusimama lenyewe bila kuhitaji viambishi.

Mofimu tegemezi ni kipashio cha lugha ambacho hakiwezi kusimama chenyewe kama neno kamili. Hii ina maana kwamba hutegemea mofimu nyingine ili kutoa maana. Mfano ni *-ni* katika neno *nyumbani*, ambapo *-ni* haiwezi kuwa neno peke yake bila mzizi *nyumba*.

3. (a) Eleza maana ya viambishi na taja viambishi viwili vya hali kwa mifano

Viambishi ni sehemu ndogo ya neno ambayo huambatanishwa na mzizi wa neno ili kuonyesha taarifa ya kisarufi kama vile nafsi, wakati, hali au hali ya utekelezaji wa tendo. Hivyo viambishi hubadilika kulingana na maana au taarifa inayokusudiwa kufikishwa.

Viambishi viwili vya hali ni *-me-* na *-ki-*. Mfano wa *-me-* ni katika neno *amefika*, ambapo linaonyesha hali iliyokwisha kutokea. Mfano wa *-ki-* ni katika neno *akifika akiwa amechelewa*, ambapo linaonyesha hali ya muda fulani.

(b) Tunga sentensi moja inayotumia kitenzi kilicho na kiambishi cha hali

Juma amefika shuleni mapema leo. Katika sentensi hii, neno *amefika* lina kiambishi cha hali *-me-* kinachoonyesha kuwa tendo hilo limetendeka na limekwisha.

4. Fafanua maana ya viunganishi na taja viunganishi vinne vya Kiswahili kwa kutoa sentensi kwa kila kimoja

Viunganishi ni maneno au vipashio vya lugha vinavyotumika kuunganisha maneno, sentensi au sehemu za sentensi ili kuleta mtiririko mzuri wa mawazo au hoja. Viunganishi husaidia sentensi kuwa na maana kamili na uhusiano baina ya vipashio.

Kwanza, kiunganishi *na* hutumika kuunganisha maneno au sentensi zenye mwelekeo mmoja. Mfano:

Alienda sokoni na akarejea nyumbani.

Pili, *lakini* ni kiunganishi cha upingaji wa wazo. Mfano: *Nina pesa, lakini sitaki kununua simu.*

Tatu, *kwa sababu* ni kiunganishi cha kueleza sababu. Mfano: *Alifeli mtihani kwa sababu hakusoma.*

Nne, *hata hivyo* ni kiunganishi cha kuonyesha msisitizo au mabadiliko ya hali. Mfano: *Alikuwa mgonjwa, hata hivyo alihudhuria kikao.*

5. (a) Eleza maana ya nomino za wingi zisizotokana na umoja

Nomino za wingi zisizotokana na umoja ni nomino ambazo hazina umbo la umoja, yaani hazibadiliki kutoka katika umoja kwenda wingi au hazina umoja wake wazi. Nomino hizi huonekana moja kwa moja zikiwa katika hali ya wingi.

(b) Taja nomino mbili za wingi zisizotokana na umoja na tunga sentensi moja kwa kutumia mojawapo

Nomino mbili ni *nguo* na *mafuta*. Hizi huchukuliwa kuwa za wingi ingawa hazina umoja wa moja kwa moja unaotambulika.

Mfano wa sentensi: *Alinunua nguo nyingi sokoni leo.*

6. Eleza tofauti kati ya sentensi sahili na sentensi changamano kwa kutoa maana na mfano wa kila moja

Sentensi sahili ni sentensi yenye wazo moja kamili na kitenzi kimoja tu. Sentensi hii hujumuisha sehemu ya kiima na sehemu ya kiarifu. Mfano: *Watoto walicheza uwanjani.*

Sentensi changamano ni sentensi inayojumuisha zaidi ya wazo moja au kitenzi zaidi ya kimoja, mara nyingi huunganishwa kwa viunganishi. Mfano: *Watoto walicheza uwanjani baada ya kula chakula cha mchana.*

7. (a) Fafanua dhima ya kisarufi ya ngeli katika nomino za Kiswahili

Ngeli ni vikundi vya kisarufi vinavyopanga majina ya nomino kwa misingi ya kufanana kimaumbo au kimaana. Ngeli husaidia katika kuonyesha ulinganifu kati ya nomino na viambishi vya maneno mengine katika sentensi, kama vile vitenzi, viwakilishi, na viambishi vya ngeli.

(b) Taja mifano miwili ya majina ya ngeli ya N-N na tunga sentensi kwa moja kati ya hiyo

Mifano miwili ni *barua* na *sababu*.

Sentensi: *Barua hiyo ilipokelewa jana jioni.*

8. Toa maana ya semi na fafanua kwa mifano miwili jinsi semi zinavyochangia kufikisha ujumbe katika mazungumzo ya kila siku

Semi ni tamathali ya usemi inayotumia maneno kwa njia ya picha au mafumbo ili kufikisha maana fulani isiyo ya moja kwa moja. Semi hutumiwa mara kwa mara katika mazungumzo ya kila siku ili kufikisha ujumbe kwa njia ya busara na staha.

Mfano wa kwanza ni *kumwaga mtama kwenye kuku wengi*, inayomaanisha kutoa siri mbele ya watu wasiofaa. Semi hii husaidia mtu kuelewa kuwa kuna umuhimu wa kuwa makini na anayesikiliza.

Mfano wa pili ni *kulia na kucheka kwa wakati mmoja*, inayomaanisha hali ya kuchanganyikiwa au hisia mseto. Hii husaidia kueleza hali ya kihisia kwa njia ya picha inayomgusa msikilizaji.

9. (a) Taja aina mbili za ushairi wa Kiswahili

Aina mbili za ushairi ni ushairi wa arudhi na ushairi huru. Ushairi wa arudhi hutumia vipengele vya vina, mizani, na bahari, wakati ushairi huru huwa huru kutokana na kanuni hizo.

(b) Eleza tofauti mbili kati ya aina hizo za ushairi

Tofauti ya kwanza ni kwamba ushairi wa arudhi una mpangilio wa vina na mizani ambao ni wa lazima, ilhali ushairi huru hauna masharti hayo na mtunzi ana uhuru wa kupanga mistari yake.

Tofauti ya pili ni kwamba ushairi wa arudhi huzingatia bahari maalum kama *bahari ya silika* au *bahari ya wafuasi*, ilhali ushairi huru unaweza kutumia lugha ya kawaida kwa njia ya kishairi bila kufuata mpangilio wa arudhi.

10. Eleza maana ya istilahi ya lugha na taja istilahi mbili zinazotumika katika taaluma ya fasihi kwa kutoa maana ya kila moja

Istilahi ya lugha ni neno au kifungu cha maneno kinachotumiwa na wataalamu wa fani fulani kwa maana maalum katika muktadha husika. Katika fasihi, istilahi husaidia kuelezea vipengele na dhana za kifasihi kwa usahihi.

Istilahi ya kwanza ni *mtindo* ambayo humaanisha namna mtunzi anavyotumia lugha, mitindo ya uandishi, au mbinu katika kazi ya fasihi ili kuwasilisha ujumbe wake.

Istilahi ya pili ni *wahusika*, inayomaanisha watu au viumbe wanaobeba matendo na matukio katika kazi ya fasihi kama vile riwaya au tamthilia.

11. Eleza mbinu sita shirikishi ambazo mwalimu anaweza kutumia kufundisha sarufi ya Kiswahili kwa wanafunzi wa sekondari

Mbinu ya majadiliano ni mojawapo ya njia bora za kufundishia sarufi, ambapo mwalimu huandaa maswali ya kuchochea fikra na kuwagawanya wanafunzi katika makundi madogo kujadili mada fulani ya kisarufi kama vile matumizi ya viambishi au aina za sentensi. Hii huongeza ushirikiano na uelewa wa pamoja.

Mbinu ya kazi za vikundi humwezesha mwalimu kugawa wanafunzi katika makundi na kuwapa shughuli kama kuchambua sentensi, kubaini vitenzi au kutunga sentensi sahihi. Hii huwasaidia wanafunzi kujifunza kwa kushirikiana na kubadilishana maarifa.

Mbinu ya michezo ya lugha, kama vile sarufi bingo au sarufi shindano, huchochea ari ya kujifunza kupitia ushindani wa kirafiki. Wanafunzi hujifunza vipengele vya sarufi kwa njia ya burudani, hivyo kuongeza hamasa na ufahamu wa dhana ngumu.

Mbinu ya kutumia nyimbo na mashairi huwasaidia wanafunzi kuelewa matumizi ya sarufi katika muktadha wa kila siku. Kwa kuchambua maneno katika nyimbo au beti za mashairi, wanafunzi hujifunza matumizi ya viambishi, miundo ya sentensi na mitindo ya lugha.

Mbinu ya kujifunza kwa vitendo, kwa mfano kutunga hadithi au insha fupi, huwasaidia wanafunzi kutumia sarufi katika muktadha halisi wa mawasiliano. Kwa kuandika, wanafunzi hujifunza kutumia kanuni za kisarufi kwa ufanisi.

Mbinu ya zana za kielimu kama kadi za sarufi, jedwali au vielelezo vya sentensi huwezesha wanafunzi kuona mifumo ya kisarufi kwa macho. Hii ni muhimu kwa wanafunzi wa kinaestetiki na husaidia kujenga kumbukumbu ya muda mrefu.

12. Eleza kwa hoja sita namna lugha ya Kiswahili inavyotumika katika teknolojia ya mawasiliano kama vile simu janja, televisheni, na mitandao ya kijamii

Kwanza, Kiswahili kinatumika kama lugha ya menyu na maelekezo katika vifaa vya kielektroniki kama simu janja, kompyuta na runinga. Hii huwarahisishia watumiaji wa Kiswahili kuelewa matumizi ya vifaa hivyo kwa urahisi.

Pili, mitandao ya kijamii kama WhatsApp, Facebook na Instagram imekuwa jukwaa kubwa la matumizi ya Kiswahili, hasa kwa mawasiliano ya kila siku. Watu hutumia Kiswahili kutuma ujumbe mfupi, kuchapisha taarifa, na kushiriki mijadala ya kijamii.

Tatu, vituo vya redio na televisheni nchini Tanzania hutangaza vipindi mbalimbali kwa Kiswahili, vikiwemo vya habari, burudani na elimu. Hili limewezesha wananchi kupata taarifa kwa lugha wanayoelewa vizuri.

Nne, Kiswahili kinatumiwa katika programu za kielimu kama vile kamusi za mtandaoni, programu za kufundishia, na mafunzo ya lugha. Hii imechangia kueneza Kiswahili kupitia njia za kisasa na kuongeza ufikiaji wa maarifa.

Tano, lugha ya Kiswahili hutumika kwenye tovuti na blogu mbalimbali za habari, burudani, elimu na biashara. Matumizi haya huchangia kukua kwa maudhui ya Kiswahili mtandaoni na kuongeza thamani yake kama lugha ya kidijitali.

Sita, baadhi ya watengenezaji wa teknolojia wameanza kujumuisha Kiswahili kama lugha ya programu, hivyo kuwezesha ujumuishaji wa lugha ya taifa katika maendeleo ya kiteknolojia na ubunifu wa kitaifa.

13. Kwa hoja sita, eleza changamoto zinazowakabili wanafunzi wa sekondari katika kujifunza uandishi wa insha na namna ya kukabiliana nazo

Changamoto ya kwanza ni ukosefu wa msamiati wa kutosha. Wanafunzi wengi hawana hazina kubwa ya maneno ya Kiswahili, jambo linalowapa ugumu wa kueleza mawazo yao kwa ufasaha. Hili linaweza kukabiliwa kwa kusoma vitabu mbalimbali vya Kiswahili.

Changamoto ya pili ni kutokuelewa aina tofauti za insha. Baadhi ya wanafunzi huchanganya mitindo ya insha kama insha ya hoja na ile ya maelezo. Kufundishwa tofauti ya kila aina kwa mifano ya kutosha husaidia kupunguza changamoto hii.

Changamoto ya tatu ni uandishi usio na mpangilio mzuri wa mawazo. Wanafunzi hukosa kuanzisha utangulizi mzuri, mwili wa insha wenye hoja zilizopangwa na hitimisho sahihi. Mafunzo ya kupanga dondoo kabla ya kuandika husaidia kutatua tatizo hili.

Changamoto ya nne ni kutofuata kanuni za sarufi. Makosa ya kisarufi kama matumizi mabaya ya viambishi, majina au vitenzi huwafanya wanafunzi wapunguze alama katika insha. Mazoezi ya mara kwa mara ya sarufi husaidia kuboresha hali hii.

Changamoto ya tano ni uoga na kutojiamini. Wanafunzi wengine huona uandishi wa insha kuwa mgumu na huogopa kujaribu. Walimu wanapaswa kuwapa motisha na kuwatia moyo ili wajiamini na kujaribu kuandika mara kwa mara.

Changamoto ya sita ni muda mdogo wa kufanya mazoezi. Ratiba nyingi za shule haziwapi wanafunzi muda wa kutosha kufanya mazoezi ya uandishi. Suluhisho ni kuandaa ratiba maalum ya mazoezi ya insha hata nje ya darasa.

14. Jadili nafasi ya Kiswahili katika kutangaza utalii nchini Tanzania kwa hoja sita

Kwanza, Kiswahili hutumiwa kama lugha rasmi ya maelezo kwa watalii katika vivutio vya utalii kama mbuga za wanyama, fukwe na hifadhi za taifa. Miongozo na mabango mengi huandikwa kwa Kiswahili na Kiingereza, hivyo kuvutia wageni na wenyeji.

Pili, waongoza watalii (tour guides) wengi hutumia Kiswahili kuwapa wageni uzoefu wa moja kwa moja wa lugha na utamaduni wa Tanzania. Hii huwapa watalii hisia ya karibu na jamii wanazotembelea.

Tatu, Kiswahili hutumika katika nyimbo, ngoma, na maonesho ya kitamaduni yanayoandaliwa kwa ajili ya wageni. Haya huonyesha uzuri wa lugha ya Kiswahili kama sehemu ya utalii wa kiutamaduni.

Nne, makampuni ya utalii huchapisha vipeperushi, mabango, na tovuti zao kwa lugha ya Kiswahili ili kuwavutia watalii wa ndani na kuwaelimisha kuhusu vivutio vilivyopo nchini.

Tano, lugha ya Kiswahili hutumiwa kwenye vyombo vya habari kutangaza vivutio vya utalii kupitia vipindi vya runinga, redio, na mitandao ya kijamii. Hii huchangia kueneza habari kuhusu utalii kwa wataanzania wengi.

Sita, matumizi ya Kiswahili katika huduma za kitalii kama hoteli, usafiri na mikahawa hutoa urahisi wa mawasiliano kwa wageni wanaojifunza lugha hiyo au wanaotoka Afrika Mashariki.

15. Kwa hoja sita, eleza jinsi tamthilia za Kiswahili zinavyowasilisha migogoro ya kifamilia na jamii

Tamthilia huwasilisha migogoro ya ndoa kama vile ukosefu wa uaminifu, ukatili wa ndoa na ndoa za utotoni. Wahusika wa tamthilia hukabiliwa na changamoto hizi, jambo linalowaamsha wasomaji kuhusu matatizo hayo ya kifamilia.

Tamthilia nyingi huonyesha migogoro ya kizazi, ambapo wazazi na watoto wanatofautiana kimtazamo kuhusu maamuzi ya maisha kama kazi, ndoa na elimu. Hii huakisi hali halisi ya jamii ya sasa.

Tamthilia huibua migogoro ya mali na urithi ambayo hutokea katika familia baada ya vifo au migawanyo isiyo sawa ya mali. Wahusika huelekezwa katika suluhu ya haki, kuonyesha umuhimu wa sheria na utaratibu.

Migogoro ya usaliti na tamaa miongoni mwa wanajamii pia huwasilishwa. Hii inaelimisha kuhusu madhara ya tamaa ya mali au mamlaka katika kuvuruga mshikamano wa kifamilia.

Tamthilia hutoa mwanga juu ya migogoro ya kijinsia kama vile unyanyasaji dhidi ya wanawake na watoto wa kike. Tamthilia huonyesha jinsi jamii inavyopaswa kubadilika ili kuleta usawa wa kijinsia.

Pia, migogoro ya kiuchumi kama ukosefu wa ajira na umasikini huwasilishwa kama chanzo cha migongano ya kifamilia, ikiwa ni pamoja na migogoro ya malezi, ugomvi wa kifamilia na uhalifu.

16. Linganisha ushairi wa arudhi na ushairi huru kwa hoja sita ukizingatia muundo, lugha, uhuru wa mtunzi, idadi ya mishororo, vina na mizani

Kwanza, ushairi wa arudhi una muundo maalum wenye idadi fulani ya mishororo katika kila beti, mara nyingi ni minne, huku ushairi huru hauna muundo wa kudumu bali huenda kwa mtiririko huru wa mtunzi.

Pili, ushairi wa arudhi hutumia lugha ya kishairi yenye tamathali nyingi za semi, majigambo na lugha ya picha. Ushairi huru huelekea kutumia lugha ya kawaida, nyepesi na yenye uhalisia zaidi wa mawasiliano ya kila siku.

Tatu, katika ushairi wa arudhi, mtunzi hana uhuru mkubwa kwa kuwa anapaswa kufuata taratibu za vina na mizani. Katika ushairi huru, mtunzi ana uhuru mkubwa wa kuchagua namna ya kuwasilisha ujumbe wake bila kikwazo cha vina au mizani.

Nne, ushairi wa arudhi huzingatia idadi kamili ya mizani katika kila mishororo, kwa kawaida mizani minane. Ushairi huru hauna idadi maalum ya mizani, hivyo mishororo unaweza kuwa mfupi au mrefu kulingana na lengo la mtunzi.

Tano, vina katika ushairi wa arudhi hufuata mtiririko maalum kama vina vya kati au vya mwisho, wakati katika ushairi huru, vina si lazima na vinaweza kuwepo au kusiwepo kabisa.

Sita, ushairi wa arudhi mara nyingi hutumia bahari maalum kama *silika*, *tenzi* au *mashairi ya kimapokeo*, ilhali ushairi huru hutumia mitindo ya kisasa isiyofungamana na bahari yoyote.